

16. Дубовий Б. Старт у ...прірву. – "Закарпатська правда" від 11 лютого 1995 р.
17. "Закарпатська правда" від 11 лютого 1995 р.
18. Білей М. Закарпатські газети. – "Закарпатська правда" від березня 1994 р.
19. Дрогальчук В. Добро, творене Добрунником. – "Закарпатська правда" від 11 лютого 1995 р.
20. Дані взяті із передвиборчих програм кандидатів у народні депутати Верховної Ради України, що були опубліковані в обласній пресі та видруковані окремими листівками і плакатами.
21. Чаадаев П.Я. Полное собрание сочинений и избранные письма. Т.2. Москва, 1991, с. 506.
22. "Закарпатська правда" від 28 травня 1994 р.
23. Шульга І.Г. Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст. Ужгород, 1993, с. 28.
24. Нариси історії Закарпаття. Т.1. Ужгород, 1993, с. 206.
25. ДАЗО, ф. Р-377, оп. 1, од. зб. 167, л. 11–12.
26. Нариси історії Закарпаття. Т.1, с. 206.
27. Копчак В.П., Копчак С.И. Населення Закарпаття за 100 лет, с. 17.
28. Там же, с. 19.
29. Коломиец И.Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия. Т.1. Томск, 1961, с. 318.
30. Еган Е. Економічне положення руських селян в Угорщині. Прага, 1922, с. 50.
31. Там же, с. 51.
32. Див. Нариси історії Закарпаття. Т.1, с. 301–302.
33. Копчак В.П., Копчак С.И. Населення Закарпаття за 100 лет, с.21.
34. Там же, с. 24.
35. "Український історичний журнал", 1965, № 6, с. 91–92.
36. "Новини Закарпаття" від 9 червня 1994 р.
37. Подкарпатская Русь за годы 1919–1936. – Ужгород, 1936, с. 33.

Токар П.В.

ПРОБЛЕМИ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ ТА АВТОНОМІЗАЦІЇ В СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ

У наші дні до проблеми карпатських русинів і автономізації краю окреслена увага з боку різних партій і рухів, в тому числі і зарубіжних. Ці проблеми хвилюють і саме населення Закарпаття. Тому ми розглянемо, головним чином, ставлення до них місцевих жителів та деякі соціально-політичні і національно-культурні орієнтації населення.

Проблема русинства виникла не сьогодні, своїм корінням вона сягає в глибину історії, як і сама боротьба за національну незалежність і самовизначення краю. Останнім часом вона не тільки актуалізувалася, але й помітно загострилася в рамках загальноетнічного конфлікту регіону, хоча, на щастя, не такою конфронтаційною по-своєму характеру, як в інших регіонах колишнього Союзу. Серед наших вчених, політиків, різних партій, блоків, рухів, які представляють певні політичні сили, ідуть дискусії, висловлюються в різних формах різні точки зору, проводиться багато заходів, написано немало статей і праць на цю тему. Ми не претендуємо на істину в останній інстанції. Завдання, яке ми перед собою поставили, більш скромне: вивчити соціологічним методом (обласні дослідження проводилися в листопаді 1991 і лютому 1992 років) ставлення населення області до проблеми русинства, деякі соціально-політичні і національно-культурні орієнтації мешканців з приводу національної самоідентифікації та автономізації краю напередодні референдумів і обласного референдумів 1 грудня 1991 року, а також після них.

Респондентами першого опитування стали більше 400 мешканців м.Ужгорода та району, м.Мукачева та району, Березівського, Тячівського і Хустського районів. Другого – понад 900 чоловік, в тому числі 760 жителів Ужгорода та району, Мукачева та району, Винogradівського, Іршавського, Міжгірського, Свалявського і Тячівського районів, а також 107 експертів по окремій анкеті (депутати обласної Ради і працівники виконкомів) та 50 представників альтернативної економіки області. Виборка відображає статеву-вікову, професійний і регіональний склад населення області.

У цій статті розглянемо, головним чином, підсумки першого дослідження. Аналіз даних показує, що 86% від загальної кількості

опитаних народилися в Закарпатті, 5% в сусідніх Львівській та Івано-Франківській областях України, 2% – в інших республіках СНД, 7% місця свого народження не вказали.

По національності, записаній у паспорті, так як національною "русини" в офіційній паспортній системі немає, респонденти розподілилися таким чином: українці – 80%, угорці – 12%, росіяни – 5%, румуни, німці, цигани – біля одного процента. Здебільшого це відповідає офіційній національній структурі населення області. Звернемо увагу, що із числа тих 80%, у яких національність українців записано в паспорті, фактично рахують себе: 55% – українцями, 18% – русинами, 7% – русинами-українцями, 1,2% – угорорусинами, 0,7% – русаками. Якщо підсумувати, то 27% місцевих жителів відносять себе до русинів, русинів-українців, угорорусинів, русаків. Приблизно таким чином опитані назвали свою рідну мову: 59% – українську, 17% – русинську, закарпатський діалект, 12% – угорську, 4,6% – російську і 0,25% – інші.

На запитання: "Яку би Ви дали національно-етнічну характеристику русинству?" отримані наступні відповіді:

- 28% рахують, що русини це окрема нація;
- 14,5%, що русини є гілкою української нації, але національність слід писати "русини";
- 23% рахують русинів гілкою української нації і тому національність "русини" записувати не треба;
- 29,5% переконані, що русини це не окрема нація, але мають свою культурно-самобутню свідомість, традиції і т.д., які треба відроджувати і розвивати;
- 2,5% думають, що русини є частиною угорської нації.

Не вдаючися до детального аналізу слід підкреслити головний висновок, який випливає із наведених вище даних стосовно національно-етнічної самоідентифікації респондентів: чітко визначили для себе русинство як окрему націю менше ніж кожний третій (28%) опитаний житель області. Практично всі інші респонденти, за виключенням 2,5%, які віднесли русинів до угорської нації і 6,6% не відповіли на запитання, віднесли русинів до гілки української нації (в сумі 37,5%), а 29,5% переконані, що русини не є окрема нація, але мають свою культурно-самобутню свідомість, традиції, котрі необхідно розвивати. Тобто в сумі думка, що русини не є окрема нація, складає 63% опитаних, хоча просте сумування тут умовне і не зовсім коректне.

Питання: "Що об'єднує українців і русинів?" було напівавідкрите, а питання: "Що їх відрізняє?" – відкритим.

"Все об'єднує" відмітили 28% респондентів; культура, традиції, мова – 13%; місце проживання – 19,6%; єдина державність – 18%; історична доля – 13%; єдина мова – 5%; риси характеру – 3%; зовнішні риси – 3,6%.

"Що відрізняє українців від русинів?" респонденти назвали: культура – 23%; відмінність мови – 21%; історична доля – 14%; риси характеру – 7,6%, а також світогляд, етнос, терпимість, доброта, вплив Закону та ін. Не відповіли 66%.

Незважаючи на недостатню активність, опитані, тим не менше, бачать певну схожість і відмінність корінних жителів по багатьох параметрах. На наш погляд, підігрівати пристрасті з цього приводу не слід, так як ми даємо соціологічні дані, а проблема вимагає подальшого глибокого і комплексного вивчення.

Напередодні референдуму про статус України і виборів її Президента, а також руху, який розгорнувся в області за автономізацію і проти неї різних партій і рухів, важливо було отримати відповіді на запитання: "Чи вважаєте Ви, що русинство має отримати адміністративно-політичне оформлення?" Ствердно відповіли 51,3% від загальної кількості, негативно – 28%, а 20% не змогли відповісти. "Яким чином Ви бачите адміністративно-політичне оформлення?" відповіли 47% опитаних. А саме:

- 8% за адміністративно-територіальну автономію у складі України (по типу земельно-федерального устрою Німеччини);
- 11,5% за статус автономної республіки у складі України;
- 14,5% за автономну область (край) у складі України;
- 4,6% за автономну республіку у складі іншої держави;
- 8,6% за окрему самостійну державу.

Як видно, однозначності у питанні адміністративно-політичного устрою Закарпаття не спостерігається. До того ж 53% опитаних у даному питанні не визначилися. І все-таки послідовні контрольні питання анкети, а також аналіз суспільно-політичної орієнтації населення на предмет відображення його інтересів в програмах і діяльності існуючих політичних партій та національно-культурних товариств, систематизація відповідей по соціальним групам, освіченості і т.д. дають можливість зробити деякі прогнози, висунути гіпотези.

Нам ясно, що за більшістю відповідей стоїть не тільки власне розуміння респондентами проблеми і шляхів її вирішення, але й орієнтація на різні політичні сили, які тим чи іншим способом пропонують вирішити проблеми русинства і статуса Закарпаття.

Як показує аналіз, у нашому випадку меншу роль у визначенні статусу краю отримала освіта, соціальний стан і вік респондентів. Тут

отримано найбільшу розбіжність думок. Більш явно ця ознака корелюється з національністю, орієнтацією на ту чи іншу політичну силу партію, рух, організацію або державну владу.

Необхідно зазначити і той факт, що саме люди, котрі рахують себе українцями (не по паспорту), а це більше половини респондентів, найбільше вагалися з відповіддю на запитання про статус Закарпаття. 71% із них не відповіли на це запитання. Серед тих, хто рахує себе русинами, таких виявилось 12%. Більше всього русинів висловилося за статус Закарпаття як автономної республіки в складі України (39%) і за створення автономної області в складі України (12%). Кожний п'ятий русин висловився за необхідність створення на території Закарпаття самостійної держави, що склало 43% від усіх голосів, відданих за цей статус. Кожний п'ятий опитаний угорець також висловився за самостійну державу, що склало 31% голосів, висловлених за цю ідею. Крім того, 14,6% респондентів-угорців висловилися за перебування Закарпаття в складі іншої держави (читай Угорщини).

Підвівши підсумки по найбільш важливих питаннях анкет, можна зробити наступні висновки і прогнози.

Перше. Очевидно, що більша частина респондентів, які підтримують статус різних форм автономії (республіка, область, край), бачать себе у складі незалежної України і лише 13% самостійною державою чи автономною республікою у складі іншої держави. До того, враховуючи думку опитаних жителів по питанню національно-етнічної характеристики русинства, де в сумі більше половини респондентів віднесли русинів до гілки української нації, то і результат референдуму ми прогнозували як подавляючу більшість голосів на користь статусу автономної території у складі України, що і підтвердилось 1 грудня 1991 р. Крім того, по результатам лютого дослідження на запитання про ставлення до введення національності "русин" позитивно висловились 43,9% опитаних експертів, а 44,9% із них позитивно віднесли до думки, що русини – це гілка української нації з притаманною їй самобутньою культурою, традиціями... Як бачимо, думки експертів майже як і населення, розділилися пополам. Якщо підійти до вирішення даної проблеми не лише з позиції мети розбудови демократичного суспільства, а й з позиції життєвої мудрості, толерантності і гуманності, то належало би не перешкоджувати людям називати себе, як вони цього бажають: українцями – українцями, русинами – русинами і т.д. А органам влади, мабуть, потрібно вирішити цю проблему юридично і законодавчо.

Друге. Статус самоврядності автономної території населення пов'язує з надіями на більш швидкий вихід регіону із кризи, насампе-

ри шляхом успішного вирішення економічних проблем. Цю гіпотезу підтверджують дані дослідження про те, що лише 6–9% опитаних рахують за доцільне для досягнення національно-культурних і політичних цілей свого народу особисту участь в економічних і політичних стачках, акціях громадської непокорі, застосуванні сили, 43,3% рахують необхідним дати області статус зони вільного підприємництва, а за даними наступного опитування таких уже понад 36%. Таким чином, населення краю прагне до вільної праці, не допускає методи політичного насильства і пов'язаного з ним політичного насосу. Додамо, що в принципі нам не уявляється суперечним факт надання статусу самоврядної території у складі суверенної України і надання області зони вільного підприємництва. Видно одно другому не повинно мішати, скоріше навпаки: одне передбачає друге. І якщо велике прагнення народу отримати подібні цінності (78% виборців на референдумі висловилися за цей статус), мішати цьому б не слід.

Третє. Надання області названого статусу у складі України, на наш погляд, підтримає більшість представників інших менших національних груп, котрі будуть пов'язувати з цим можливість реалізації проблем власного національно-культурного відродження.

Аналіз соціологічних даних, накінець, дає можливість гіпотетично зробити й такий висновок. Морально і психологічно населення бачить вихід із складної ситуації в двох іпостасях ще й тому, що жодна із значних політичних партій, рухів, блоків і громадсько-політичних організацій, на думку опитаних, не спроможна вивести область із кризи. Відсутність головної об'єднуючої ідеї в масах – реалії дня. Вакуум, що в результаті створився, може заповнити націоналізм чи сепаратизм, який при сприятливих умовах здатний загострити, головним чином, міжнаціональні і міжконфесійні відносини, ситуацію в цілому, поглибити економічну кризу.

Ці, як і ряд інших злободенних проблем області, потребують постійної моніторингової уваги соціологів, психологів, спеціалістів інших наук, органів влади.